

HÚSVÉT, SZIGET, FELTÁMADÁS

TOROMIRO: KIPUSZTÍTOTTÁK 1960-BAN

⊕ SZÖVEG: MOLNÁR ATTILA DÁVID

Képzeltben ugorjunk vissza az 1600-as évek legelejére, és a világűr távolából tekintsünk Földünkre! Ha ekkor egy csendes-óceáni éjszakát szemlélünk, egyszer csak azt látjuk, hogy egy aprócska fény gyúl. Egy vörösen izzó folt, ami egyre erősebben világít. Pár óra múlva kivilágosodik, és az óceán kékjében egy fekete füstcsíkot pillantunk meg, ami egy pontból szétterülve, több kilométer hosszan húzódik. Semmi kétség, tűz van! Rapa Nui ég. Napokon át lángol az a földdarabka, aminek a tenger szintje fölé emelkedő része alig 163 négyzetkilométer kiterjedésű – vagyis majd harmadakkora, mint a mai Budapest. A tüzet az ott élő bennszülöttek gyűjtötták, hogy egy hosszú ideje húzódo háborúskodás drámai befejezéseként véget vessenek múltnak, kultúrájuknak és saját jövőjüknek, ezzel cáfolva meg a természettel ősi harmóniában élő népekről alkotott illúziókat

Kozmikus időutazásunkat folytatva, induljunk vissza a Föld felé, és álljunk meg 291 évvel ezelőtt! Azt látjuk, hogy Rapa Nui mellett megáll egy európai hajó, amelynek holland kapitánya, Jacob Roggeveen azt írja a hajónaplóba, hogy mivel pont húsvétvasárnap talált rá erre az „ismeretlen” földre, azt Húsvét-szigetnek nevezi el. 1722-ben tehát átkeresztelték a szigetet, ami nemcsak távoli volt, de kopár és elhagyatott is.

Tündöklés és végzet

Ismeretlennek viszont egyáltalán nem lehetett nevezni. Polinézia felől az első hajósok i. sz. 400-ban szálltak itt partra. Vitorlával felszerelt, fatörzsből kivált kenukból összeállított, óceánjáró katamaránokon érkeztek, és azt, hogy pontosan miként neveztek ők a szigetet, mára csak sejtetni lehet – egyesek szerint Rapa volt a neve, vagyis a Világ Köldöke polinéz nyelven. Hamarosan virágzó kultúra alakult ki, amelynek számtalan emléke maradt fenn: a hatalmas, vulkáni sziklákból kifaragott, robusztus moaiktól a finoman megmunkált, csodálatra méltó fafaragványokig.

FA ÉS KŐ – FARAGVA

Klasszikus, húsvét-szigeti evezők és egy moai-szobor. Mind a fás szárú növényzet, mint a jól faragható bazalt bőségesen rendelkezésre állt a korai kultúrák számára

Egy különleges kultúra enyészett el abban a hatalmas tűzben, amit űr- és időutazásunk során láthattunk, és vele együtt eltűntek azok az erdők is, amik a Húsvét-szigetet évezredek óta borították. A sziget bennszülött, azaz máshol elő nem forduló fájának egyike a toromiro volt, történetünk főszereplője. A pillangósvirágúakhoz tartozó fa nem nőtt magasra, de szinte mindenütt megélt, és elterjedt a földdarabon. Kemény fájából a szigetlakók előszeretettel készítettek faragványokat.

Az erdők pusztulásával a húsvét-szigeti civilizáció összeomlott. Néhány toromirofa átvészelt ugyan a tűzvészt, és akár újra beerdősíthette volna a szigetet, csak hogy Polinéziából a hajósok egykor patkányokat is hoztak magukkal. Ezek pedig oly szorgalmasan rágcsálták a megmaradt fák magvait, hogy a toromiro egyre ritkább lett, a belőle készült faragványok pedig a feledés homályába veszttek.

A toromiro útra kel...

Folytassuk az űrutazást, és ugorjunk még 52 évet! 1774. Cook kapitány második földkerülő expedíciója során, március 14-én köt ki a Húsvét-szigetnél. Nem érzi jól magát, nem száll partra, és naplójába sem jegyez le semmi érdeklegest. Utazik azonban a hajón két német, Johann Forster és a fia, Georg, akik az expedíció megbízott természettudósaiként gyorsan gyűjteni kezdik a szigeten található növé-

A TOROMIRO (SOPHORA TOROMIRO)

Eredeti élőhelyéről ugyan – emberi hatásra – 1960-ban eltűnt az utolsó példány, ám a Húsvét-sziget eme endemikus növénye mégis túlélte a megpróbáltatásokat – az ember jóvoltából. Visszatelepítése nem reménytelen vállalkozás

1600-as évek eleje
Rapa Nui lángokban

1722
Jacob Roggeveen Húsvét-szigetre kereszteli Rapa Nui-t

1774. március 14.
Cook kapitány expedíciója

1600

1700

1800

1900

2000

nyeket. Így kerül Cook hajójára egy toromirofa példánya, amit gondosan kiszárítva és lepréselve azóta is a londoni Natural History Museum (Természettudományi Múzeum) herbáriumában őriznek.

De nem ez volt az egyetlen toromirodarab, ami akkor elhagyta a szigetet! Amikor Cook felvonta a horgonyt, ott volt a hajón több különleges szobor is. Ezeket egy Mahine nevű, Tahitiről származó ifjú gyűjtötte, aki még a nagy felfedező előző expedícióján csatlakozott Cookhoz. A tolmácsnak a Húsvét-szigeten nagy hasznát vették: a szigetlakók 80%-ban ugyanazt a nyelvet beszélték, mint Mahine. A fiú tudta, hogy nemsokára Tahitin lesznek, és a rokonai bizonyára sok ajándékra számítanak majd. A szigetlakók által felajánlott szuvenírek közül a szobrok tetszettek neki leginkább, és több darabot meg is vásárolt belőlük. Az európaiakat nem érdekelték a primitív alkotások, és csak Johann Forster és fia precizitásának köszönhetjük, hogy útleírásukban szót ejtettek a „jól csiszolt, sűrűn erezett, sötétbarna színű fából készült” tárgyokról, amiket Mahine magához vett. Miután a Húsvét-szigetről Tahitire kerültek, a toromirofa szobrok nem mozdultak. Egy ideig...

1816 – a Rurik nevű orosz hajó érkezése (jobbra lent)

1775 – a Húsvét-sziget William Hodges korabeli festményén (lent)

Thor Heyerdahl – életbevágó toromiro-kiadás

Még 46 év, és időutazásunk során már az 1820-as Tahitit látjuk. Épp megérkezik a szigetre az orosz Bellingshausen admirális. A helyi uralkodó, Pomare rajongott az európai ruhákért, és a nagyra értékelt szövétért cserébe sok értékes műtárgyat ajánlott fel a tengerészeknek, köztük a húsvét-szigeti figurák közül is néhányat, amelyek ezután a Cári Orosz Admirális Múzeumába, Szentpétervárra kerültek. A szoborra ráfestettek egy számot: 736. Ugyanez az „azonosító” került Bellingshausen összes többi gyűjtésére, és ezzel a Húsvét-szigetről származó, toromirofából készült figura eltűnt a fiókok mélyén.

Időközben egy másik, férfit ábrázoló faragvány Észak-Amerikába jutott – nagyon valószínű, hogy az akkoriban Tahitin gyakran megforduló bálnavadászok egyikén. Már régen az Egyesült Államokban volt, amikor Thor Heyerdahl norvég felfedező, természetbúvár feleségével, Yvonne-nal a mézesheteit töltötte a Sziklás-hegységben.

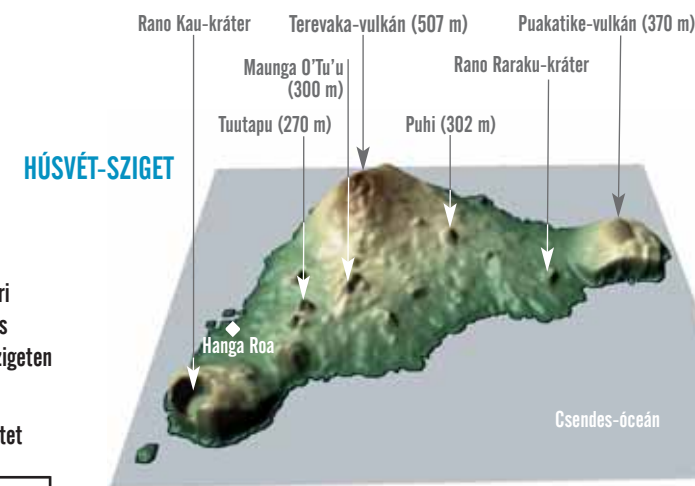
A házaspár nemcsak a magánéletben, de a munkában is szorosan összetartott: így eshetett meg, hogy 1955-ben együtt vágta neki a Húsvét-szigetnek. Thor Heyerdahl a Kon-Tiki expedíció révén akkor már világhíres volt, de nézeteivel szemben tudományos berkekben még mindig nem tört meg az ellenállás. Talán ez is szerepet játszott, hogy bizonyítani akart, és erre a Húsvét-sziget alkalmas

FOTÓ: ©ISTOCKPHOTO

MOAI-K A Húsvét-szigetet világhírűvé tevő szoboróriások

- 1820**
Bellingshausen Tahitin szobrokat vásárolt a Cári Orosz Admirális Múzeumának
- 1877**
a korábbi járványok, tengeri támadások és a kivándorlás miatt csak 111 lakos él a szigeten
- 1888**
Chile annektálja a szigetet

1600

1700

1800

1900

2000

FOTÓ: TAHITINUITRAVEL

A RANO KAU-KRÁTER

A kráter meredek belső lejtőinek egyik sziklakibukkanásán élt a toromiro utolsó helyi példánya

terepnek tűnt. Heyerdahl rendkívüli alaposággal dolgozott, s nemcsak arra törekedett, hogy megfejtse a Húsvét-sziget szobrainak rejtélyét, hanem feltárta azokat a talajrétegeket is, amik máig őrzik a nagy erdőtűz során keletkezett égéstermékeket, behatárolva ezzel a történelmi esemény dátumát. Virágpormintákat vett a tavak üledékéből, és nem utolsósorban – történetünk legfontosabb mozzanataként – toromiromagvakat gyűjtött.

A fa, ami a magvakat hullajtotta, a Rano Kau-vulkán kráterének belső oldalán, egy sziklakiszögellés mögött élt. Ez volt az utolsó toromirofa a Húsvét-szigeten, és magvaihoz nem fértek hozzá a növényevők. A szigetlakóknak azonban a sziklakiszögellés sem jelentett akadályt, és a fát, az utolsó toromirót 1960-ban egyszerűen kivágták. Miért? Kellett tűzifának.

Óriási szerencse, hogy amikor Thor Heyerdahl hajója búcsút mondott a Húsvét-szigetnek, a fe-

délzetén ott voltak az értékes magok. A göteborgi Botanikus Kert gondjaira bízva aztán azok ott ki is hajtottak. A fa tehát eredeti élőhelyéről kipusztult, de halottaiból feltámadt. Igazi húsvéti történet, amelynek azonban még koránt sincs vége!

David Attenborough – a szálak összeérnek, a toromiro él és virul

Vajon mi lett a toromiroszobrok további sorsa? A szentpétervári szál: a múzeum – amit ekkoriban már leningrádi Antropológiai Múzeumnak hívtak – a gyűjteményéről több katalógust adott ki, ezek egyike tartalmazta a Bellingshausen begyűjtötte szoborról készült reprodukciót. Az amerikai szál: e katalógus eljutott Sir David Attenborough kezébe is. A neves angol természetfilmes 1985-ben, egy New York-i aukción vásárolt egy különös, kultikus

THOR HEYERDAHL (1914–2002)
Feltárómunkásságának korai időszaka kötődik a Húsvét-szigethez

1953-ig
a sziget túlnyomó részét birkafarmnak használják

SIR DAVID ATTENBOROUGH
A világotutató toromirofaragványokkal

1955
Heyerdahl expedíciója a Húsvét-szigetre

1960
kivágták az utolsó toromirofát

1966-ig
a szigetet a chilei haditengerészet irányítja

WITU
Szigetlakók
a malasfából
készült
szigonypuskával

fafigurát, majd próbálta felfedni – az általa Angliába került – szobor eredetét. A leningrádi faragvány nagyon hasonlított e szoborra, de a nagy gonddal rápingált 736-os szám alapján csak annyit tudtak neki mondani, hogy az valahonnan a Csendes-óceán térségéből származik, 1830 előtről.

Ha a szovjet-orosz muzeológusokon múlik, a dolog talán ennyiben is maradt volna. Ám 1985-ben nemcsak a nevezetes aukcióra került sor, hanem a Cook kapitány második expedícióján készült összes rajz és festmény könyvként történő megjelentetésére is. Ez is Sir David kezei között kötött ki, és ebben rábukkant azokra a rajzokra, amiket az expedíció egyik tagja saját kedvtelésből, mégis nagy alaposággal készített a figurákról. Sir David Attenborough ekkor már forró nyomon volt, és hogy lezárja az ügyet, szobrát egy táskába rakta, és elbaktatott a kew-i Királyi Botanikus Kertbe. Az ottani laboreredmények kétséget kizáróan igazolták: a szobor toromirofából készült! Egy olyan fából, ami csak a Húsvét-szigeten nőtt, és azóta onnan már kipusztult.

A kör tehát bezárult. Sir David egy olyan szobor birtokosa, amit húsvét-szigeti bennszülöttek faragtak, Cook hajóján Tahitibe, majd rejtélyes úton az Egyesült Államokba, és onnan az aukció révén hozzá került. Attenborough a történetet meg is filmesítette. A *Lost Gods of Easter Island* (A Húsvét-sziget eltűnt istenei) forgatása során a szoborral beutazta a történet összes állomását, így a húsvét-szigeti figura a leginkább világlátott műalkotások versenyében valószínűleg az élmezőnyben végezne.

De a történetnek ezzel még sincs vége. Honnan tudták Kew-ben, hogy milyen a toromirofa?

Onnan, hogy amikor Sir David belépett a botanikus kert kapuján, tőle nem messze ott nőtt pár élő példány is. A kew-i Királyi Botanikus Kert ugyanis élen jár a veszélyeztetett növényfajok és -fajták megővésében. Millenium Seed Bank néven hatalmas föld alatti fagyasztókamrákat hoztak létre, ahol

–40 °C-on magok tízezreit őrzik a jövő számára. Eközben a botanikusok természetesen is foglalkoznak, és a – Göteborgban megmentett – toromiroval olyan sikeres a munka, hogy megkezdődhetett a faj visszatelepítése is. Ráadásul időközben kiderült, hogy Heyerdahlon kívül mások is hoztak toromiromagokat a Húsvét-szigetről! Mindez azért fontos, mert az újraélesztett populáció így nem egyetlen egyedről, hanem több példánytól származhat, ami nagyban növeli a túlélés esélyeit.

Menedékhelyek

2003. Időutazásunk a végéhez közeledik, és Pápua Új-Guinea felé fordítjuk képzeletbeli távcsövünket. A Bismarck-tenger Witu szigetcsoportjánál egy Febrina nevű hajót látunk ringatózni. Dombovári Tibor búvárfotós és jómagam szállunk éppen partra. Azért jöttünk Witura, hogy filmen örökítsük meg egy olyan törzs tagjainak életét, akik saját készítésű szigonypuskákkal vadásznak a tenger mélyén. Mindent szeretnénk volna felvenni: hogyan készítik a fegyvert, és miként szerzik meg vele a víz alatt a napi betevőt? Közvetlen közelről láttam és le is filmeztem, ahogy egy ráját ejt el a bennszülött azzal a szigonynyal, amelynek anyaga nemrég csak egy megmunkálatlan fadarabként hevert a parton. Mikor megkérdeztem, milyen fából van, azt mondták: malas. Kértem, mutassanak egyet. Egy élő malasfát. Mondták, nem lehet. Kérdésemre, hogy miért, ez volt a felelet: innen már kipusztult.

Witu a fehér ember ültetvénye lett, bármerre nézünk, kókuszpálma és kakaó nő. A malasfa eltűnt. Akkor hogyan maradnak életben a bennszülöttek? A válasz: többórás hajózásra innen van olyan sziget, ahol még élnek ilyen fák.

Európa is egy ilyen sziget a húsvét-szigetiek számára. Egy olyan hely, ahol valami csoda folytán túlélt a toromiro.

1982

a Húsvét-szigetnek
1936 lakosa van

1985

Sir David Attenborough
színre lép

2002

3800 lakos, 60%-uk
bennszülött (rapanui)

2007

a szigetet Chilén belüli
„különleges területté”
minősítik

1800

1900

2000